

NÉMETH GABRIELLA^[1]

Kötelességhű jólelkű ember, kinek szellemi képessége garanciául szolgál. Kovácsics Gyula (1850–1899) pápai ágostai hitvallású evangélikus tanító

ABSTRACT

The study complements previous works aimed at preserving the memory of the Németh Lutheran teaching family by providing a chronological summary of the life story of Gyula Kovácsics (1850–1899), the father of the spouse of the Lutheran teacher Kálmán Németh (1883–1950) in Rigács. It presents the main stages of Kovácsics's life, including his educational background, the institutions in which he worked, and his professional credo. The study also highlights the personality of this 19th-century folk teacher from Tápió-szele and Pápa, the innovative educator who advocated clear and illustrative teaching methods, and who was also a cultured author and a humorous association contributor, whose representation and reports his colleagues relied on with confidence. In addition, it portrays him as a loving husband and a devout father who endured the loss of six children, and as a highly respected public figure.

Keywords: Lutheran folk teachers ■ Gyula Kovácsics ■ Lenke Kovácsics
■ Kálmán Németh ■ Augustinian Lutheran teachers

*„...az, kit a hant takar,
szeretve volt...”*

I. BEVEZETÉS

A dunántúli Németh evangélikus tanító család emlékezetének megőrzése keretében már több kutatást végeztem a 19. századi dunántúli evangélikus tanítói közösségről és a Németh néptanítókról. Szerencsés-

[1] Egyetemi adjunktus, SZTE ÁJTK Üzleti Jogi Intézet; nemeth.gabriella@szte.hu.
MTMT: 10059609.

re sok dokumentum, például jegyzőkönyvek és népiskolai tudósítások maradtak ránk az evangélikus tanítóegyletek életéről, melyek ezt lehetővé tették.^[2] De nemcsak a Németh tanítók, hanem házastársaik családjának történetével is szeretnék hozzájárulni a 19. századi evangélikus tanítói hétköznapiok felelevenítéséhez. Ezúttal a rigácsi ág. hitv. ev. tanító felesége édesapjának életéből szeretném bemutatni az életút állomásait: a városokat, falvakat; az iskolákat, az álláshelyeket, a szervezeteket és intézményeket; emellett a személyt, az embert, annak szakmai hitvallását; a tápió-szelei és pápai néptanítót, a szemléltető és világos oktatásban hívő pedagógust, aki elítélte a magoltatás módszertanát; a művelt könyvszerzőt, aki pótolta a hitéleti oktatás hiányait; a humoros egyesületi tagot, akinek képviselőtére és beszámolóira a kartársai bizalommal támaszkodtak; a szomorú, gyermekeit elvesztő, hívő édesapát és szerető férjet; és a nagy tiszteletnek örvendő közéleti személyiséget. Ő is tartotta azt az evangélikus tanítói hagyományt, miszerint – ha volt – a fiúgyermeket a szülők néptanítónak taníttatták, leánygyermeküket pedig néptanítóhoz adták feleségül.^[3] Az édesapa életének megismerése bemutatja a leánygyermek neveltetését, szellemi örökségét is, amellyel tarsolyában indult neki huszonévesen az életnek a rigácsi tanító oldalán.

Kovácsics Lenke édesapja 1850. március 28-án született Győrben, Kovácsics Mihály asztalos és Kellner Magdolna gyermekeként.^[4] Kovácsics Mihály apjáról, nemes Kovácsics Jánosról a későbbiekben röviden még lesz szó. Tanulmányait Győrben, a négyosztályos gimnáziumban végezte, ahol Gayer Sámuel és Fadgyas Pál, „a fáradhatlan buzgalmu, jeles tanférfiak” voltak tanárai.^[5] Az 1866/67-es tanévben a soproni tanítóképző-intézetnek lett növendéke és 1869-ben szerzett oklevelet. A következő évben Marton Elek gyermekeinek lett nevelője Mihályfán.^[6] Egész életét kötelességtudóan, és – ma úgy mondanánk, hogy – innovatív, egyben minőségre törekvő és a hagyományokat megőrző néptanítóként élte, miközben az evangélikus tanítói fórumok irányadó személyisége, az alsó tagozatos kisiskolások tapintatos pedagógusa, hithű evangélikus, orgonista és énekes is volt.

[2] Források a korszakból: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap; Néptanítók lapja; Népnevelők Lapja; Magyar Pedagógiai Szemle; Evangélikus Népiskola; Evangélikusok lapja; Pápai Közlöny; Pápai Lapok; Evangélikus Órálló; Harangszó; Gazdasági Lapok; Természettudományi Közlöny.

[3] Kovácsics Gyula leányának férje, Németh Kálmán is néptanító fia volt, aki követte apja, Németh Márton Iván-egerszegi tanító útját és közel négy évtizeden át volt Rigács tanítója, amelyet csak a kényszerű hadbavonulás és a hadifogság szakított meg hat esztendőre. Ld. Németh, 2024, 187-208.

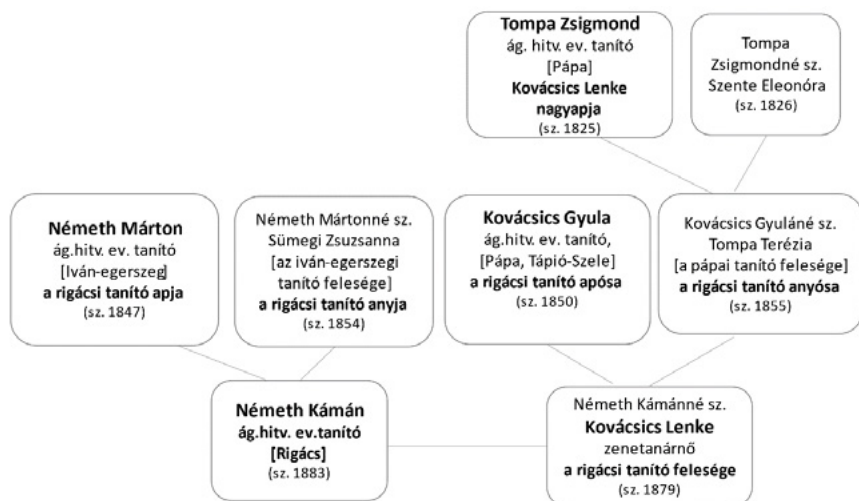
[4] Szutter, 1899, 349.

[5] Szutter, 1899, 349.

[6] Kemenes-Mihályfai, Vas megyei földbirtokos, a Magyar Gazdasági Egyesület tagja. Ld. A Magyar Gazdasági Egyesület jegyzőkönyve 1859, 6.

Fél évszázadot sajnos nem meghaladó életútja és személyiségének lenyomata ránk maradt, hála kortársának, Szutter Dániel pápai evangélikus tanítónak,^[7] aki egy részletes és szép nekrológot tett közzé pályatársa előtti tisztelgés céljából.^[8] Az írás Kovácsics Gyula elhunyt alkalmából megtartott emlékbeszéd leírása, mely a volt pápai tanító halála évében tartott őszi kartársi közgyűlésen került felolvasásra.^[9]

Kovácsics Gyula a rigácsi ág. hitv. ev. tanító apósa volt.^[10] A következő ábra – melyet családfakutatás során állítottam össze^[11] – jól szemlélteti az evangélikus néptanítói hagyományokat. A fiúk – akár többgeneráción át is! – igyekeztek apjuk néptanítói hivatását folytatni és olyan feleséget találni maguknak, aki szintén ág. hitv. evangélikus tanítói családból származnak:

1. ábra: ág. hitv. Kovácsics-Németh ev. tanító család
(a rigácsi tanító relációjából ábrázolva)

[7] Szutter Dániel (1863–1943) evangélikus igazgató-tanító, aki 1896-1926 között volt a Pápai Evangélikus Elemi Iskola tanítója, 1914-től igazgatója. Rendszeresen publikált evangélikus szaklapokban, egyházkerületi törvényszéki bír. Vö. Városi Könyvtár, Pápa.

[8] Szutter, 1899, 346-350.

[9] Egyesületi tudósítás, 1899, 330.

[10] Kovácsics Lenke húsz, Németh Kámán huszonnégy esztendősen ismerkedett meg Balatonszepezden, majd 1905. szeptember 12-én kötöttek házasságot. Két gyermekük született, Kámán és Piroska. Ld. Németh, 2024, 198.

[11] A szerző jogász, egyetemi adjunktus, a vadosfai ág. hitv. ev. Németh tanító család egyenesági lezármazottja. Apai dédapja a tanulmányban említett rigácsi tanító, úkapja az Iván-egerszegi tanító, és a címben hivatkozott Kovácsics Gyula tápiószelei és pápai ev. néptanító is (nem azonos a rétháti előnévvel ismert, azonos korban élt, római katolikus vallású Kovácsics Gyulával, aki főszolgabíró volt!), illetve szépapja az 1. számú ábrán látható Tompa Zsigmond tanító.

II. BOLDOG NÉPTANÍTÓ ÉS SZOMORÚ ÉDESAPA

A tápió-szelei és pápai évek – a betegsége miatt már fiatalon, ötvenéves kora előtti nyugdíjazása ellenére rövid, de – egy igazán gazdag tanítói életútról tanúskodnak. A másodtanítói pozíciót a rendes tanítói állás követte, majd 24 évesen megtalálta élete párját. Később átvehette apósától a stafétát, és a tanítói pályát nemcsak egy kenyérkereseti forrásnak tekintette. Szorgalommal, tudatosan dolgozott abbéli hittel, hogy a kor mindenkitől megköveteli, hogy haladjon vele.

1. Hét boldog év Tápió-szelén (1873–1880)

Kovácsics Gyulát 1871-ben a pápai evangélikus egyház hívta meg másodtanítónak (segédtanító). Két év után, 1873. április 11-én a tápió-szelei gyülekezet rendes tanítónak választotta.^[12] Ezt ma úgy mondanánk, hogy kinevezése véglegesítésre került. Itt töltötte el legszebb, legboldogabb napjait, ahol feleségül vette 1874-ben pápai főnöke, Tompa Zsigmond tizenkilenc esztendő leányát, Teréziát.

Ekkoriban előfizetője volt a Népnevelők Lapjának,^[13] és a pénztárnok nyilvános számadása alapján tudjuk, hogy tagdíjat fizetett az Eötvös alapba.^[14]

Később is sokszor beszélt Tápió-Szeléről. Ki lehetett érezni szavaiból, hanghordozásából, hogy ott igazán boldog volt, bár idekötik a fiatal házaspár gyermekáldása örömet beárnyékoló gyakori gyermekhalállal együtt járó gyász pillanatai is. Összesen hét gyermekükből végül csak egyetlen cseperedett fel. Később, amikor az elhatalmasodó agyi vérellátási betegsége miatt (akkori nevén agylágyulás, ma sztróknak mondanánk) már oly sok mindent elfeledett, Tápió-Szele emlékeiben mégis tartósan ott volt.^[15] Boldoggá tette az a levél is, melyet élete utolsó heteiben az ottani lelkésztől kapott, és nem adta ki kezéből még betegágyában sem.

2. Termékeny pápai tanítói életút (1881–1895)

Apósa halála után visszakerült Párára, de immáron rendes tanítónak. A pápai ág. hitv. ev. egyház évkönyve szerint 1879-ben az egyház iskoláiban az após, Tompa Zsigmond és Boross Károly tanítók vezetésével 259 gyermek tanult.^[16] Gyurácz Ferenc evangélikus püspöknek hű munkatársa volt Tompa Zsigmond ta-

[12] Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1873/44., 1398.

[13] Vegyesek, 1878, 765.

[14] Néptanítók lapja, 1881/3., 59-60. Az Eötvös-alap a magyarországi néptanítók pénzalapja volt, melyet 1878-ban kezdtek gyűjteni azért, hogy annak kamatait a tanulókra ösztöndíj, vagy akár a tanítók özvegyeire vagy kiskorú árváira segély formájában eljuttassák. Ld. Pallas Nagylexikon, 1897.

[15] Tápiószele város Pest vármegyében, Cegléd-től észak-északkeletre, Nagykátától délkeletre fekszik.

[16] Irodalom, 1880, 1678.

nító, akit 1880. december 25-én veszített el, de szerinte méltó utódját találta meg a gyülekezet Tompa vejében, "a kiváló műveltségű és finom modorú Kovácsics Gyulában, akit 1881. jan. 29. hívtak meg egyhangúlag Tápiószeléről".^[17]

A tanítót Pápán mindenki szerette és nagyrabecsülte, kedvelt alakja volt a pápai közéletnek. Szellemességét városszerte emlegették, kellemes órákat töltöttek a társaságában. Mindenkit szórakoztató, de soha nem sértő szellemes beszédjét kedvelték.^[18] 1895-ben innen ment nyugdíjba.

A pápai éveket gazdag szellemi tevékenység és megterhelő magánéleti veszteségek együtt jellemezték. Szerzői munkája „*A keresztény anyaszentegyház rövid története. Evangelikus népiskolák használatára*” is Pápán került kiadásra, Kiszlingstein Könyvészete által, 1882-ben, melyet több mint tízévnnyi tanító tapasztalattal a birtokában vetett papírra.^[19] Ebben az évben újabb tragédia történt, hatodik gyermeküket is elvesztették.^[20] A Tompa Zsigmond halálakor megjelent családi gyászjelentésben az elhunytat kísérő rokonok közül már csak két unoka, Jenő és Lenke élt,^[21] de végül a hét esztendősen Jenőke a torokgyíkkal nem tudott megküzdeni.

Orgonált és a szép éneklést a templomban és iskolában is meg akarta honosítani.^[22] Folyamatosan tárgította ismereteit, olvasottsága, sokoldalú tudása példaeértékű volt. A tanítói egyesület tagjai a stílusosan megszerkesztett, alapos Kovácsics-tanulmányokat szívesen felolvasták.^[23] Lelkiismeretes nevelő is volt, akire úgy emlékeztek, hogy tanítványait tisztességtudásra, hitéletre szoktatta. Különösen ügyelt arra, hogy az alsós diákok mindent ügyesen, okosan végezzenek.^[24] Rendes, napi foglalatossága mellett talált időt arra is, hogy más iskolánál tanítson vagy magánórákat adjon.^[25] Ezzel családjá jólétét igyekezett biztosítani és jövedelméből a távolban élő özvegy édesanyjának is juttatott, akit még akkor is támogatott, amikor betegsége miatt le kellett mondani a tanítói jövedelemtől, és csak kisnyugdíja maradt.

1889-ben Kovácsics Gyula a tanítógyűlésen köszöntötte két kartársát.^[26] A köszöntés nemes, az átélt félszáz év örömeiről és bánatairól szólt, és érzékeltette a köszöntő érzéseit is a tanítói pályával kapcsolatban: „A ki 50 évet tölt valamely pályán s azt akarja, hogy működésének nyoma maradjon, az elnyüvi, megőrli testi, lelki erőit.”^[27] Erőn felüli, egyben magasztos tevékenységnek is tartja a tanító

[17] Payr, 1931, 131-132.

[18] Szutter, 1899, 347.

[19] Szinnyei, 1899, 1408.

[20] Különfélék. Pápai Lapok, 1882/10.

[21] Gyász hírek. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1881/1., 28.

[22] Szutter, 1899, 348.

[23] Szutter, 1899, 347.

[24] Szutter, 1899, 348.

[25] A Pápai Iparostanonc Iskola tantestülete tagja volt. Ld. Bodolay, 2001, 260. és Pápai Hírlap, 1934/20., 2.

[26] László János és Takács János tanítók 50 éves jubileumán.

[27] Egyesületi élet, 1889, 375-376.

munkáját, amely „a bűváré, ki a tenger ismeretlen mélyéből, életének kockáztatásával hordja fel a drága gyöngyöt. A tanító munkája a kertészé, a ki fáradhatatlan gonddal ápolja, a zsenge csemetét, hogy az üde gyümölcsöt termő fává fejlődjék. A tanító munkája a bányászé, a ki leszáll a földnek napvilágtalan méhébe, hogy kicsikarja attól a fegyvernek és a munka eszközének anyagát, a vasat s a koronába való aranyat. A tanító munkája a szobrászé, a ki az alakatlan tömegből teremő vésőjével kifaragja a művészi alakot.”^[28] A Tanítóegylet ajándéka egy szépíró-készletet, amit Kovácsics tanító nyújtott át a jubiláló kollégáknak.^[29]

3. A nyugalmas nyugdíjas évek (1895–1899)

Betegsége nagyfokú idegességgel kezdődött, de még egy darabig tanítgatott. Az állapota romlása miatt végül 1896-ban nyugdíjazását kellett kérnie. Ezután nyugalomban teltek napjai, s ez jó hatással volt rá. Kissé javult az állapota, de végül 1899 tavaszán elyengült, ágynak esett, szellemi hanyatlásnak indult és augusztus 17-én elhunyt.

Kovácsics Gyula nyugalmazott pápai evangélikus tanító emlékezete címmel érzelmes írás jelent meg Szutter Dániel tollából, aki kiemelte, mennyire szerette feleségét, kivel negyedszázadot töltött együtt, szerette gyermekeit, és Lenkét a legjobb művészeti nevelésben részesített. „[...] Ő hű volt, s kötelesség-hűsége nyilvánult: iskolai s közéleti munkálkodásában, vallásához való ragaszkodásában, s családja iránt való meleg szeretetében.”^[30] Nagy munkabírási, erős hitű evangélikus tanító, aki nemcsak a megpróbáltatások között volt vallásos.^[31] Hite szerint mindenkinek, de különösen a népnevelőknek kötelessége a vallás szeretetét az emberi szívekben megtartani.^[32]

III. FELVILÁGOSULT HITVALLÁS: SZEMLÉLTETŐ ÉS FEJLESZTŐ OKTATÁS

Az 1870-es években aktívan részt vett a tanítói egyesületi életben: bemutató tanításokat és a kollégák szakmai fejlesztésére szolgáló egyéb előadásokat tartott. *Mit tehetünk arra nézve, hogy tanítványaink az iskolában tanultakat el ne felejtsek?* című munkája a kecskeméti iskolai járás 1877. június 27-i, Tápió-Szelén tartott értekezletén hangzott el.^[33] A felső-vasi tanítóegylet értekezletén is egy kartársa felolvasást tartott a tárgyban.

[28] Egyesületi élet, 1889, 375-376.

[29] Nagy, 1889, 97.

[30] Szutter, 1899.

[31] Szutter, 1899.

[32] Szutter, 1899.

[33] Kovácsics, 1877, 520-522.

1. Tantum scimus, quantum in memoria tenemus

Nagyon fontosnak tartotta annak kijelentését, hogy „ha tanítványaink 6 évi tanulás után iskolánkból kilépve, a tanultakat mihamarább elfelejtik, nem tétünk semmit; [...] a feledékenység ellen minden rendelkezésünkre álló eszközzel küzdjünk”.^[34] Az emlékezőtehetség erősítése a folytonos gyakorlással valósítható meg. Szerinte a sikeres oktatás célja, hogy „amit a lélek egyszer befogadott, azt meg is tartsa”, lehetőleg egész életén át. Ennek alátámasztásául idézi a régi mondást: „Tantum scimus, quantum in memoria tenemus”, azaz annyit tudunk, amennyit emlékezetünkben megőrzünk.

Hite szerint gyakorolni kell mindazt, ami fejlesztőleg hat, de el kell távolítani mindent, mi káros az emlékezésre. Fejlesztenek a kisebb versecskék, velős mondatok, szentírási diktumok és a tanulságos mesék.^[35] A memoriterek mellett a még gyakoribb ismétlést és a mindenkori szemléltetést is fontos módszertannak találja. Felvilágosultan gondolkodott, miszerint a – kellő magyarázat nélkül alkalmazott, elbutító – magoltatást káros szokás, melynek szellemölő hatása van, és a gyermekek méltósága ellen hat, „mert magolni tud a kajdács és szajkó is, akkor leckeadóok leszünk s nem tanítók; akkor tompítjuk a gyermek emlékező tehetőségét ahelyett, hogy erősítsenék azt”.^[36] Foglalkozik azzal is, hogy ne aludjanak túl sokat a tanítványok, és hogyan kell őket józan életre, tisztaságra, szabad levegőn végzett mozgásra szoktatni.^[37]

2. Látható, kézzelfogható, világos és érthető tanítás kell

Véleménye szerint tartós eredmény csak a szemléltető oktatással érhető el. A szavakon túl a belső érzelmek, erények, bűnök, szenvedélyek stb. szemléltetése is szükséges, különösen a hittan és erkölcstan, történelem és földrajz tanításánál.^[38] Sok dolgot nehéz elképzelni – humoros példái szerint ilyen az eszkimónak a fényképezés, vagy az amerikai indiánnak az európaiak előrehaladottsága –, ezért kell a szemléltetés. Úgy vélte, ha egy-egy kiváló személyt a földművelés, az ipar, a kereskedelem, a művészetek s tudományok köréből követendő például állítanak a gyermekek elé – Hunyady, Zrínyi, Széchenyi –, akkor megtanulják hazájukat is szeretni.^[39]

Abban hitt, hogy legyen az oktatás világos. Szavaink, kifejezéseink legyenek keresetlenül egyszerűek, könnyen érthetők, velősek, a tanítás pedig egymásra

[34] Kovácsics, 1877, 520.

[35] Kovácsics, 1877, 521., 537.

[36] Kovácsics, 1877, 521.

[37] Kovácsics, 1877, 522.

[38] Kovácsics, 1877, 534.

[39] Kovácsics, 1877, 536.

épülve, logikusan történjen. Napjainkban is aktuális a közérthetőség kérdése,^[40] nemcsak a közoktatásban, nézeteire visszatekintve tehát kifejezetten modernnek minősíthetjük tanítói felfogását. A világos előadás, a fokozatos és alapos tanítás után már csak a gyakorlás és ismétlés szükséges, amit addig kell folytatni, míg ellenőrizhető, hogy az ismeretet a gyermek megtartotta. Hiszen az emlékezőtehetség fejlesztése és gyakorlása, a tantárgyaknak pedagógiaiilag helyes előadása és a tanultak jó begyakorlása nehezíti azok elfeledését.^[41] Lelkesedéssel tanította és atyai bánásmódban részesítette a kis nebulókat, akiknek második otthonná tette az iskolát. A három alsó osztálybeli növendékek oktatása volt rá bízva, melyben kiváló eredményt produkált. Az elismerés nem tette elbizakodottá, inkább mindenkivel barátságos volt, fölényét senkivel sem érezte.

IV. A SZERZŐ, KINEK SZELLEMI KÉPESSÉGE GARANCIÁUL SZOLGÁL

Kötelességűsége megnyilvánult vallásához való ragaszkodásában is. Az egyházmegye bizalmából évek hosszú során át elvállalta az iskolavizsgálói tisztséget is. És nemcsak az említett, oktatási célú egyháztörténeti műve maradt ránk, de lapszerkesztő is volt, és az iskolarendszerről írt jelentése ma már pontos korrajzként is informatív, miközben bizottságok aktív tagjaként is sokat tett a közösségért.

1. A keresztény anyaszentegyház rövid története (1882)

Az evangélikus és református iskolákban a 19. században a tanítók tanították a vallást is. A pápai tanító *A keresztény anyaszentegyház rövid története* című munkát a kecskeméti evangélikus tanítói kör megbízásából, az evangélikus népiskolák használatára állította össze.^[42] A népiskola negyedik évfolyamáig ugyanis majdnem kizárólag bibliai történetek, emellett egynéhány velős bibliai mondat és egyházi ének képezte a vallástan tananyagát. Az 5. és 6. osztályban azonban szükségessé válik egyházi énektörténet és az általános vallási műveltség oktatása is. Ennek tanításához szolgált anyagul a 298 oldalas, kemény borí-

[40] A közérthetőség megjelenése a szabályozásban az akadálymentesség követelménye. Vö. 2022. évi XVII. törvény a termékekre és a szolgáltatásokra vonatkozó akadálymentességi követelményeknek való megfelelés általános szabályairól.

[41] Kovácsics, 1877, 534-538.

[42] A kiadó az első kiadás nyomdahibáit javítani ígérte. Ld. Bányai Evangélikus Egyházkerület jegyzőkönyvei 1880–1885/1884. augusztus, 38.

tással megjelent könyvecske,^[43] melynek második pápai kiadása 15 év múlva lát napvilágot.^[44] A könyv nyelvezetét, logikai összefüggéseit, kedvező árfekvéséből adódó elérhetőségét a korabeli könyvajánlók magasztalták,^[45] Győry Vilmos is elismerően nyilatkozott a műről.^[46] „Művecskéjét sikerültnek tartom, mert írása könnyen felfogható, rövid ... és érthetően elmondja a szükségesekeket”. A mű megjelenése csinos, ára 16 krajcár.^[47]

Az egyházi tankönyvirodalom egy hiánypótló könyvvel gazdagodott a következő évtizedekre. Három évvel korábban jelent meg a Turcsányi-féle jeles kis bibliai történetek, majd 1880-ban a Bognár-féle káté.^[48] Buthy Márton, nagyalsonyi ág. hitv. ev. néptanító iskolavizsgáló hivatalos körutazásain azt tapasztalta, hogy sokhelyütt inkább a nehezkesebben tanulható Pálffy-féle egyháztörténetből tanítanak,^[49] vagy pedig csupán nyúlfarknyi anyagot adnak le a tanítók. Kovácsics Gyula szerző munkáját tartja a helyes középútnak, mivel „az egész művet oly paedagogiai tapintattal állította össze, miszerint mindvégig meglátszik rajta, hogy több évi szorgalmas után kutatás és érett megfontolással készített művet adott át a nyilvánosságnak”!^[50] Történelmi hűség, népiskolai helyes módszertani magyarázatok, a gyermeki felfogáshoz alkalmazott megfelelő mondatszerkesztés, a lehető legmegfelelőbb bibliai részletek, zsoltárok, idézések jellemzik a munkát, így a szerző sok hozzáértő szerint teljesen megfelelt a korabeli népiskola kívánalmaknak. A Veszprém megyei evangélikus esperességi gyűlésen is a tanügyi bizottság az egyházmegye, illetve kerület kiváló figyelmébe ajánlotta a tankönyvet.^[51] A harmadik kiadás Pápán készült, 1902-ben, a negyedik, javított kiadás Budapesten, 1908-ban, Kókai Lajos nyomdájában jelent meg.^[52]

[43] Fő fejezetei a következők: I. A kereszténység története a hitjavításig. II. A hitjavítás története. III. A hitjavítás története Magyarhonban és IV. Függelék, amely ismertette a római katolikus és protestáns egyházakat összehasonlítva, az egyesült görög katolikus, a nem egyesült görög katolikus, és az unitárius egyház fő tanait is.

[44] Kovácsics, 1897.

[45] Népnevelők Lapja, 1882/38., 636-637.

[46] Magyar Pedagógiai Szemle, 1882/9., 279. Győry Vilmos (1838-1885), magyar evangélikus lelkész, író, műfordító, az MTA levelező, a Kiskaludgy Társaság és Petőfi Társaság rendes tagja.

[47] Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1882/42., 1354-1355. A krajcár 1739-1892 között váltópénz, 60 krajcár ért 1 forintot. 16 krajcár 1882-ben jelentős, de kisebb hétköznapi összeget képviselt: mai vásárlóértéken körülbelül 1200-1400 forint. Vö. artortenet.hu.

[48] Luther Márton kiskátéja, Bognár Endre, evang. lelkész magyarázatával a dunántúli ág. hitv. ev. egyházkerület által 1880. augusztus 19-én, Kőszegen tartott gyűlésen került elfogadásra, mint tankönyv az oktatáshoz. Vö. Buthy, 1880, 1448.

[49] Pálffy, 1902.

[50] Buthy, 1882.

[51] Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1882/23., 710.

[52] Magyar Könyvészet, Corvina, 1907/36., 2.

2. Képviselő, előadó, bizottsági tag, lapszerkesztő pedagógus

1883-ban a somlyóvidéki evang. tanítók májusi közgyűlésüket Nagy-Alásnyban tartották, ahol Kovácsics Gyula pápai tanítót választották meg a második országos tanítógyűlésre képviselőül. Indoka: „szellemi képessége garanciául szolgál nekünk arra nézve, hogy méltólag fog bennünket képviselni”.^[53] A tanítóegylet tizenegyedik őszi közgyűlésére már Nagy-Szöllösben került sor. Az imát és elnöki megnyitót több bemutatótanítás követte, köztük Kovácsics Gyula számtanból, emellett felolvasta jelentését a képviseleti tanítógyűlésről. Beszámolójában minden felekezeti érdek nélkül számolt be a megállapodásokról, határozatokról, és a közgyűlés jegyzőkönyvi köszönetet szavazott meg.^[54] Új alapszabálytervezet kidolgozására aznap egy háromtagú bizottság jelölése is lezajlott. A bizottság tagjainak – Borbély Sándor, Buthy Márton, Kovácsics Gyula – az újonnan készített alapszabályokat jóváhagyásra a minisztériumhoz kellett felterjeszteni, tehát felelősségteljes munkáról beszélünk. Egy másik háromtagú bizottságban a tanító úr feladata volt, hogy a Bakonyvidéki ev. Tanítóegylettel lépjen összeköttetésbe, és tudja meg, hogy hajlandók-e egy esperességi tanítóegylet megalakítása céljából a somlyóvidékiekkel együttműködni. A gyűlést egy kedélyes társasági ebéd zárta.^[55] A somlyóvidéki tanítóegylet őszi közgyűlésén a harmadikos földrajzból tartott bemutatót,^[56] a veszprém-nagyszöllősi decemberi közgyűlésen pedig számtanból, az 1-30-ig terjedő számok helyes oktatását mutatta be.^[57]

Nemcsak előad, nevel, könyvet ír, oktat, hanem érdekes cikket is összeállít a veszprémi ev. egyházmegye iskoláiról. Korrajz ez, melyben maga is részes volt. Mi jellemezte a tanítói eszköztárat, az iskolákat, a személyi állományt? Hogyan tanítottak a 19. századi dunántúli evangélikus tanítók? Az egyházmegye 41 gyülekezetével négy iskolajárársra oszlik ekkor (Somlyó felső-, Bakony felső-, Somlyó alsó- és Bakony alsó vidéki iskolajárárs). Minden iskolajárárs élén egy-egy körlelkes áll, aki egy tanítóval együtt végzi évenként az iskolalátogatást. A négy járársban 41 iskolaépület van 47 tanteremmel, az épületek nagy része jó karban van. Bár a tantermek felszerelése nem kifogásmentes, de a legszükségesebb taneszközökkel (fekete- és fali olvasótáblák, térképek, természetrajzi ábrák, számológépek) szinte mindenhol megvannak. Hiányoznak a szemléltető képek és a földgömb, viszont az olvasás, írás, számolás tanításához szükséges eszközök minden tanítónál rendelkezésre állnak. 21 iskolában található könyvtár is. Az adott tanévben 41 rendes és 6 segédtanító működött, mind okleveles tanítók, a

[53] Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1883/24., 767.

[54] Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1883/48., 1547.

[55] Pápai Lapok, 1883/49., 49.

[56] Különfélék. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1883/45., 1467.

[57] Iskolaügy, 1883, 1546.

tankötelesek száma 3799.^[58] Egy tanteremre és egy tanítóra átlag 72 tanuló jut. Egyes iskolákban azonban akár másfélszáz gyermek is van (például Rigácson, ahol a Kovácsics lány jóvendőbelije lesz a tanító 1904-től, vagy Szergény és N. Alásony). Egy-egy tanító átlagos fizetése 370 frt. de van tanító, kinek fizetése 157-190 frt, szerencsére jó példák is vannak, ahol az 500-700 forintos díjazás sem ritka.^[59]

Nem szóltunk még a Magyar Pedagógiai Szemle által említett 1885. évi lap-szerkesztői feladatairól. Mivel a Somlyóvidéki Tanítóegylet Tanodái Közlönye szerkesztője visszalépett, ezért Buthy Márton és Kovácsics Gyula lettek az utódai.^[60]

Választékos és diplomatikus stílusa miatt személyes előadásai, megfűszerezve egy-egy felvilágosító megjegyzéssel akkor is lekötötték a hallgatóság figyelmét, ha egyébként az ott történekről más forrásból is tudhattak.^[61] Később a III. országos képvisleti tanítógyűlésről is készül jelentés, azt is ő olvassa fel, és a megerősített új alapszabály is bemutatásra kerül, a munka tehát elvégeztetett.^[62] A Somlyóvidéki Tanítóegylet negyedszázados ajkai jubileumi ünnepén nemcsak a jegyzői teendőket látta el, hanem „*Vissza emlékezés egy régi tanítóra*” című humoros dolgozatát is felolvasta. A tagok kacagva hallgatták.^[63] Később, Nagy-Alásonyban, 1885 májusában Buthy Márton tanító negyedszázados közvizsga jubileumi köszöntésén szintén remek laudációt tartott.^[64]

Honnan ered vajon az írói, szerkesztői, pedagógusi véna? Gyurácz püspök apjának a tanítójáról, nemes Kovácsics (Kovátsis) Jánosról (1772-1839),^[65] a pápai tanító nagyapjáról tudjuk, hogy jó verselő és fordító volt.^[66] Nem voltak akkoriban tanítóképző iskolák, így, ha tanítóra volt szükség, Sopronból hívták el a jó eszű és jó hangú diákokat az adott feladatra. Kovácsics mesterről tudjuk, hogy Salzmannak, a Rákönyvecske és Hangyakönyvecske írójának műveit németül tanulmányozta, majd lefordította, és így tíz vers fennmaradt *Szalizman Erkölt-si Anekdótáiból kiválogattott némely darabok. Melleket Tanítványok kedvékére Magyar nyelvre fordított versekben Kovácsits János alsó Bükön* címmel.^[67] Payr

[58] 6-12 éves 2791 fő, 13-15 éves 1008 fő. 1920 fiú, 1879 leány. Tanköteles és oktatásban részesült 3386; nélkülözötte az oktatást 413 fő. Különfélék. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1883/26., 846.

[59] Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1883/27., 874-875.

[60] III. Áttekintés. Magyar Pedagógiai Szemle, 1885/8., 255.

[61] Evangélikus Népiskola, 1889 (1. évfolyam, 1-12. szám), 1889.12.01. / 12. szám / Egyesületi élet, 377.

[62] Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1883/45., 1467.

[63] 25 éves egyleti jubileum. Veszprémi Független Hírlap, 1882/42.

[64] Evangélikus Egyház és Iskola 1885, 181-182.

[65] Tapolcán született 1772-ben. Bükön volt 1796-1803 között tanító, majd Tétre került. 1810-ben visszament Bükre, állítólag felesége, Wölfl Erzsébet kedvéért. 1839. április 17-én hunyt el. Sírkövén a felirat ez volt: „Nemzetes Kovácsits János úr nyugszik itt, A sírba magával hatvannyolc évet vitt. Zengjen dicső szózat a Nézők ajkain, Béke üljön összeomladott hamvain.”

[66] Payr, 1929, 66.

[67] Payr, 1929, 66.

Sándor kiemeli művéről, hogy „korához képest elég gördülékeny verseivel mértékletességre, takarékosásra, szülők iránt való tiszteletre és egyéb erényekre igyekezett tanítványait nevelni”.^[68]

V. BÚCSÚ

Gazdag szakmai társasági életet élt a pápai tanító. A Természettudományi Közlöny társulati ügyek rovatából tudjuk, hogy a természettudományi egyesületbe is beajánlották.^[69] Képviselte tagtársait például a Szent István-napi nagygyűlésen.^[70] Azon, kegyadományokról szóló kimutatásokból, melyek a szász egyháztól való elszakadás előmozdítására a brassói ág. hitv. ev. magyar egyház előljáróságához érkeztek be, tudjuk, hogy ő is hozzájárult 50 krajcáros adományaival.^[71] Pápa város képviselőtestületébe a IV. kerület rendes tagjául választották meg 1891. január 26-án.^[72] 1892-ben 1 frt-ot adakozott a Kossuth Lajos alap javára, amely évente egy-egy szegény árva gyermek neveltetési céljaira jött létre,^[73] 1893-ban 50 kr. összegben adakozott a pápai honvédszoborra is.^[74]

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1896-ban évi 490 frt. összegben nyugdíjat utalványozott neki munkaképtelensége miatt.^[75] Ugyanezen évben leérettségizett leánya, aki részt vett az érettségit tett ifjak mulatságán.^[76] Ezután három évvel, ötvenévesen érte a halál. A betegséggel régi szellemessége már korábban eltűnt, 1899 tavaszára már nagyon elgyengült, ingadozva járt-kelt, azután elhomályosult az elméje is, ágnak esett, majd augusztus 17-én távozott. Mély részvétellel fogadták a gyász hírt, temetésére másnap került sor. A gyászszertartáson Gyurácz püspök emlékezett róla,^[77] aki számára nemcsak a hagyományok és alapítványok, de az elvesztett személyek is fontosak voltak, róluk méltó visszatekintések, nekrológok születtek.^[78] A családi gyászjelentés a Pápai Közlönyben jelent meg.^[79]

[68] Payr, 1929, 66.

[69] Természettudományi Közlöny, 1889, 288.

[70] Népnevelők Lapja, 1889/33-34.

[71] Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1884/14., 449.

[72] Pápai Lapok, 1891/5., 1.

[73] Pápai Lapok, 1892/40., 162.

[74] Pápai Közlöny, 1893/52., 5.

[75] Néptanítók lapja, 1896/49., 7. és Főrendiházi irományok, 1896, 236.

[76] Pápai Lapok, 1896/26., 4.

[77] Pápai Közlöny, 1899/34., 5.

[78] Payr, 1931, 227.

[79] Pápai Közlöny, 1899/34., 5.

— **Halálozás.** Mély részvétellel fogadtuk azon gyászírt, hogy *Kovácsics Gyula* ev. nyugalmazott tanító meghalt. Régóta betegeskedett míg végre f. hó 17-én a halál megváltotta szenvedéseitől. Temetése f. hó 18-án ment végbe nagy részvét mellett. A gyászszertartáson *Gyurácz Ferencz* ev. püspök megható beszédben emlékezett meg a megboldogultról. A család a következő gyászjelentést adta ki.

Özv. Kovácsics Gyuláné, szül. Tompa Teréz a maga, valamint leánya Lenke, édes anyja özv. Kovácsics Mihályné, testvére Kovácsics Sándor és az összes rokonság nevében fájdalmas szívvel jelentik forrón szeretett férjének, illetve atyjának, fiának és testvérének. *Kovácsics Gyula* pápai evang. nyug. tanítónak életének 50-ik, boldog házasságának 26-ik évében, f. hó 17-én reggel fél 4 órakor, hosszas szenvedés után történt gyászos elhunytát. A boldogultnak hült tetemei f. hó 18-án pénteken délután 5 órakor fognak a Kereszt-utca 89. sz. házból, az ág. hitv. evang. egyház szertartása szerint örök nyugalomra tételni. Pápa, 1899. augusztus hó 17. Béke hamvaira!

A koszorúkkal felékesített koporsó körül állt özvegye, árvája, testvére, az elhunyt sok-sok tanítványa, rokona, kartársa, az evangélikus gyülekezetnek és Pápa város társadalmának előkelő tagjai. A gyászháznál Gyurácz püspök imát mondott, a sírnál Porkoláb Gyula segédlelkész búcsúztatta.^[80] „[...] a jeles férfiről való emlékezés keltsen bennünk is szent elhatározást, hogy mint ő, – ki pár év előtt még tanítóegyletünknek is éltető eleme, anyaszentegyházunknak törhetlen szorgalmú munkása volt, – mi is Istentől nyert tehetségeink legjavát szenteljük a tanúgynek[...]”^[81]

Szívéből tanított és a szívekre hatott. Így búcsúztatták: „az, kit a hant takar, szeretve volt, s emléke mélyen, maradandóan be van vésve azok szívébe, kiknek oly korán mondott utolsó Isten hozzádot.”^[82] Nemsokkal halála után a vallás- és közoktatásügyi miniszter segély-, ill. gyámpénzt engedélyezett özvegye részére, évi 320 frt 60 kr összegben.^[83] A feleség jóval túlélte a tanítót, és 78 éves korában hunyt el. Lenke húsz esztendősen édesapja elvesztésekor, de – megtartva az evangélikus tanítói családi hagyományokat – 1905. szeptember 12-én, Pápán ment férjhez Németh Kálmánhoz, az Iván-egerszegi Németh Márton tanító egyik fiához, és zenetanárnőként, valamint a leányegylet pénztárnokaként is tevékenykedett.^[84]

[80] Szutter, 1899, 346-350.

[81] Szutter, 1899, 346-350.

[82] Szutter, 1899, 346-350.

[83] Néptanítók lapja, 1899/41., 13.

[84] Németh, 2024.

Hosszú távú hatással volt pályatársaira, tanítványaira és az evangélikus oktatásra. A Somlyóvidéki ev. Tanítóegyesület folytatta a hagyományokat, tovább zajlottak a gyakorlati előadások és az emlékbeszédek felolvasása,^[85] és a tanítóegyesület gyűléseiről a későbbiekben is jól dokumentált tudósítások maradtak ránk.^[86] Az evangélikus szaklapokban Kókai Lajos kiadói hirdetményében még mindig az ajánlott vallástani kézikönyvek körében találjuk a tanító úr több mint húsz éve kiadott egyháztörténeti könyvét.^[87] A könyvkiadó 1918-ban adta közre az ötödik kiadást,^[88] amelyet 1923-ban is a népiskola felsőbb osztályai számára ajánlott műként hirdetnek,^[89] és amely még 1930-ban is elérhető a vallástani kézikönyvek választékában.^[90]

HIVATKOZÁS (MLA)

- Németh, Gabriella. „Kötelességű jólelkű ember, kinek szellemi képessége garanciául szolgál. Kovácsics Gyula (1850 – 1899) pápai ágostai hitvallású evangélikus tanító.” *Jog-Állam-Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat*, vol. 18, no. 2, 2026, pp. 153-167. <https://doi.org/10.58528/JAP.2026.18-2.153>.

IRODALOM

- Bodoly, Jenő. „A Pápa városi iparostanonc-iskola története.” *Acta Papensia*, 2001, 3–4. sz.
- Buthy, Márton. „Könyvismertetés.” *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1880, 45. sz.
- Evangélikus Egyház és Iskola. „Tematikus tartalomjegyzék / Nagy Alásony.” 1885.
- Evangélikus Népiskola. „A somlyóvidéki evang. tanító-egyesület gyűléseiről.” 1889, 12. sz.
- Evangélikus Népiskola. „Egyesületi tudósítás.” 1899, 11. sz.
- Evangélikus Népiskola. „Egyesületi élet.” 1908, 11. sz.
- Evangélikusok Lapja. „Vallástani kézikönyvek.” 1930, 30. sz.
- Kovácsics, Gyula. *A keresztyén anyaszentegyház rövid története*. 1. kiad., Wajdits Károly, 1882.
- Kovácsics, Gyula. *A keresztyén anyaszentegyház rövid története*. 2. kiad., Kis Tivadar, 1897.
- Kovácsics, Gyula. *A keresztyén egyház rövid története*. 3. kiad., Kis Tivadar, 1902.
- Kovácsics, Gyula. *A keresztyén egyház rövid története*. 5. kiad., Kókai Lajos, 1918.
- Kovácsics, Gyula. „Mit tehetünk arra nézve, hogy tanítványaink az iskolában tanultakat el ne felejtsek?” *Népnevelők Lapja*, 1877, 32. sz.
- Nagy, Lajos. „A hivatással bíró néptanító állásának magaslatán.” *Magyar Pedagógiai*

[85] Néptanítók lapja, 1899/47., 13. és Evangélikus Népiskola, 1899/1.

[86] Egyesületi élet, 1908.

[87] Evangélikus Órálló, 1909, 324. vagy Evangélikus Órálló, 1909-07-22/30., 262.

[88] Kovácsics, 1918.

[89] Harangszó, 1923, 312.

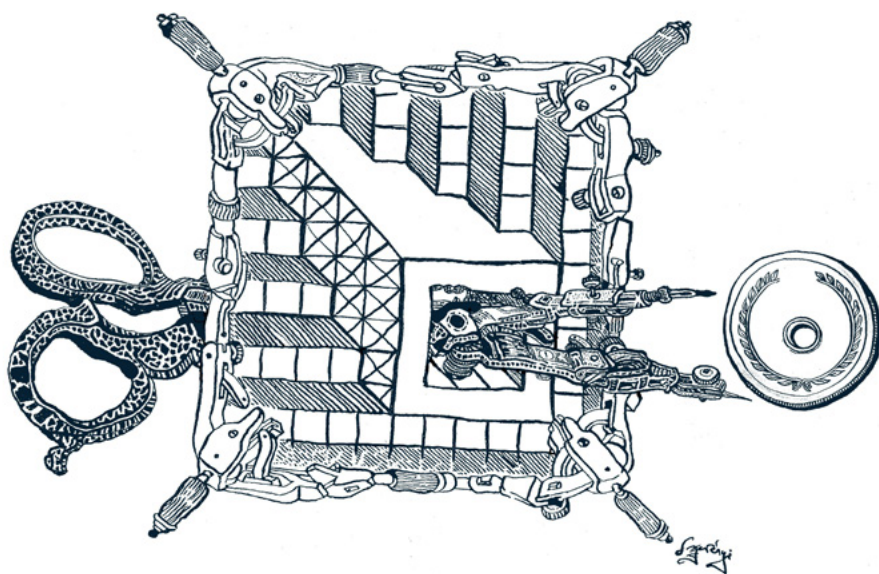
[90] Vallástani kézikönyvek, 1930, 240.

Szemle, 1889, 4. sz.

- Németh, Gabriella. "A rigácsi evangélikus tanító 'másokért fáradó szerény élete.'" *Jog-Állam-Politika*, 2024, 4, 187–208.
- Pallas Nagylexikon. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1897.
- Pálffy, József. *A ker. anyaszentegyház története, a magyar prot. egyház részletesebb történetével*. 7. kiad., Budapest, 1902.
- Payr, Sándor. *Gyurácz Ferenc életrajza (1841–1925)*. Sopron, 1931.
- Payr, Sándor. "Régi tanítóink verses hagyatéka." *Harangszó*, 1929, 9. sz.
- Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. "A somlyóvidéki Evang. Tanítóegylet veszprém-nagyszőlősi közgyűlése." 1883, 48. sz.
- Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. "Gyász hírek." 1881, 1. sz.
- Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. "Irodalom." 1880, 52. sz.
- Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. "A veszprémmegyei evang. esperesség gyűlése." 1882, 23. sz.
- Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. "Különfélék." 1883, 26. sz.
- Protestáns Egyházi és Iskolai Lap. "Kimutatás." 1884, 14. sz.
- Szinnyei, József. *Magyar írók élete és munkái*. Vol. 6, Budapest, 1899.
- Szutter, Dániel. "Kovácsics Gyula nyug. pápai ev. tanító emlékezete." *Evangélikus Népis-kola*, 1899, 12. sz.
- Természettudományi Közlöny. "Társulati ügyek." 1889, 238. sz.

EGYÉB FORRÁSOK

- 2022. évi XVII. törvény a termékekre és a szolgáltatásokra vonatkozó akadálymentességi követelményeknek való megfelelés általános szabályairól.
- "A Magyar Gazdasági Egyesület igazgató választmánya f. é. február 3-án tartott ülésének jegyzőkönyve." *Gazdasági Lapok*, 1859, 6. sz.
- "Ártörténet." <https://artortenet.hu/magyar-penzertekindex-arak-es-devizak-alapjan-1754-tol/>.
- Németh, Gabriella. (sz. 1968) családfakutatói forrásanyagai a pápai ág. hitv. ev. néptanító ükunokájaként.
- *Harangszó*, 1923, 42. sz.
- *Evangélikus Órálló*, 1909, 37. sz.
- "Főrendiházi irományok." 1896, XXI. kötet, 915–943. irományszámok.
- *Népnevelők Lapja*, 1878, 48. sz.
- *Népnevelők Lapja*, 1882, 38. sz.
- *Népnevelők Lapja*, 1889, 33–34. sz.
- *Néptanítók Lapja*, 1896, 49. sz.
- *Néptanítók Lapja*, 1899, 41. sz.
- *Pápai Hírlap*, 1934, 20. sz.
- *Pápai Közlöny*, 1899, 34. sz.
- *Pápai Lapok*, 1891, 5. sz.
- *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1882, 42. sz.
- "Városi Könyvtár, Pápa." <https://varosikonyvtar.papa.hu/node/12213>.
- *Veszprémi Független Hírlap*, 1882, 42. sz.

Szerényi Gábor grafikája